

Ozirni prislovi v Slovarju sinonimov slovenskega jezika

Zvonka Praznik

IZVLEČEK: Obravnava ozirnih prislovov v pripravljajočem se Slovarju sinonimov slovenskega jezika zahteva odgovore na vrsto nerešenih slovaropisnih vprašanj. Pri njihovem reševanju je nujno izhajati iz dosedanjih leksikoloških ugotovitev, ob upoštevanju obravnave te problematike v obstoječih slovaropisnih priročnikih. V sestavku se bomo omejili na obravnavo sklopa vprašanj, ki zadevajo sestavo sinonimnega niza danih prislovnih dominant in določitev tipa pomenskega opisa, ustreznega obravnavani vrsti prislovov.

ABSTRACT: The treatment of adverbs of regard in the Dictionary of Slovene synonyms, which is being compiled, calls for answers on a series of unsolved lexicographic questions. In solving those questions it is necessary to draw from all previous lexicological findings; also with taking into account the treatment of these issues in existing lexicographic reference works. The article will discuss a limited set of questions regarding the synonym string of given adverbial dominants and the determination of the type of semantic description, corresponding to the discussed type of adverbs.

1 Ozirni prislovi¹ predstavljajo razmeroma obsežno skupino vrstnih prislovov, ki določajo glagolsko dejanje glede na tvorno (konstitutivno) lastnost samostalnika

¹ Oznaka *ozirni prislov*, uveljavljena v SP 2001, se v Slovarju sinonimov ohranja kot primerna določitev obravnavane skupine vrstnih prislovov. Poimenovanje *ozirni prislovi* je uvedel J. Toporišič (*Slovenska slovnica* 2000, str. 409; pred tem je izraz uporabljen v *Novi slovenski skladnji*, v kazalu na str. 445) poleg izraza *prislovi ozira* (*Slovenska slovnica* 1976, str. 345). – Kategorijo ozirnih prislovnih določil je vpeljal J. Toporišič v *Slovenskem knjižnem jeziku* 3, 1967, str. 196, po češkem vzoru (s primeri kot: *po srcu je dober, ta je na fakulteti prva po lepoti, duhovno je še čisto čil ...*). Prim. *Nova slovenska skladnja*, str. 67 in 78. – Oznaka *ozirni prislov* (okrajšano *ozirn. prisl.*) je v SP 2001 uporabljena 269-krat, nastopa pa tudi v kombinaciji *cel(ostni) ozirn(i) prisl(ov)* pri iztočnici **vsesplošno**. Oznaka *ozirna prislovna zveza* (okrajšano *ozirn. prisl. zv.*) se v SP 2001 pojavlja 6-krat. – Gl. še op. 11.

v besedotvorni podstavi.² Sem sodijo primeri kot: *besedilno* (popraviti), *duševno* (neuravnovešen), *gledališko* (razgledan človek), *gospodarsko* (razvita dežela), *jezikoslovno* (izobražen), *kakovostno* (ustrezati), *moralno* (vrednotiti), *slogovno* (zanimiv), *slovnično* (pravilen) itd.

V besedotvornem smislu so ozirni prislovi izpeljani iz pravih (izsamostalniških) vrstnih pridevnikov, npr. ozirni prislov **jezikoslovno**³ je izpeljan iz vrstnega pridevnika **jezikoslovni**, ki je tvorjenka iz samostalnika **jezikoslovje**. Ozirni prislov opredeljuje sintagmatsko jedro (glagol, pridevnik, prislov, povedkovnik) v smislu vrstnosti dejanja, stanja, lastnosti; npr. v zgledu *jezikoslovno izobražen* prislov opredeljuje stanjski pridevnik *izobražen*, ki je v vlogi sintagmatskega jedra, glede na vrsto izobrazbe, in sicer s področja jezikoslovja, vede o jeziku.

Zavest o besedotvorni izpeljanosti obravnavanega tipa prislovov iz vrstnih pridevnikov se je v slovenskem jezikoslovju uveljavila razmeroma pozno.⁴ Kot ena

² Ada Vidovič Muha (*Slovensko leksikalno pomenoslovje (SLP)*, *Govorica slovarja*, Ljubljana 2000, str. 76) razvršča vrstne prislove glede na pomen podstavnega samostalnika v naslednje podskupine: a) prislovi, ki določajo glagolsko dejanje prostorsko ali časovno, npr. *laboratorijsko*, *ambulantno pregledati*; b) prislovi, ki dejanje opredeljujejo sredstveno, npr. *računalniško*, *študijsko obdelati*; c) prislovi, ki določajo glagolsko dejanje glede na tvorbo (konstitutivno) lastnost podstavnega samostalnika, npr. *metodološko obdelati*, *slovnično popraviti* ... – Od primerov, navedenih v *SLP* (str. 76), so v *SP* 2001 obravnavani kot ozirni naslednji prislovi: iz podskupine s prostorsko ali časovno opredelitvijo prislov **tehnično** (v *SP* 2001 ponazorjen: *tehnično obvladati kaj*; *tehnično dobro opremljen*), iz podskupine s sredstveno opredelitvijo leksem **zakonsko** (*zakonsko določiti*, *omejiti*), iz podskupine prislovov, ki opredeljujejo glagolsko dejanje glede na tvorbo (konstitutivno) lastnost podstavnega samostalnika pa **metodološko** (s ponazorilom in razlago: *Metodološko je problem dobro obdelan* |glede na metodologijo, metode), **slovnično** (*slovnično nepravilen*) in **geometrijsko** (*geometrijsko stroga oblika*). Oznaka *ozirn. prisl.* bi ustrezala tudi prislovu **etimološko** (v *SP* je obravnavan kot načinovni prislov ob ponazorilu: *besedo etimološko razložiti*); prim. obravnavo prislova **pomensko** (ki ima v *SP* ustrezno oznako *ozirn. prisl.*).

³ *SSKJ* in *SP* 2001 ne navajata (ozirnega) prislova **jezikoslovno**, kljub potrditvam njegove rabe v besedilih. (Prim. pojavitve tega prislova v besedilnem korpusu Nova beseda.) Podstavni vrstni pridevnik **jezikoslovni** (ponazorjen z zgledi: *jezikoslovna knjiga* / *moderni jezikoslovni nazori* / *zastar. jezikoslovne napake jezikovne*) je v *SSKJ* obravnavan znotraj slovarskega sestavka, pripadajočega nedoločnemu pridevniku **jezikosloven**, ki je razložen s sklicevalno razlago 'nanašajoč se na jezikoslovje'.

⁴ Ozirni prislovi so v *Slovenski slovnici* 1976 (345) obravnavani med prislovi lastnosti, določeni z vprašalnico *glede na kaj* in ponazorjeni z zgledi: *strokovno*, *navidezno*, *jezikovno*, *številčno*, *kompozicijsko*, *politično*, *celotno*, *vojaško*. Tudi v *Novi slovenski skladnji* 1982 (329) in v *Slovenski slovnici* 1984 (344, 345) so še umeščeni v okvir lastnostnih prislovov. V *Slovenski slovnici* 2000 (408, 409) avtor uvršča ozirne prislove med vzročnostne, poleg vzročnih, namernih, učinkovnih in dopustnostnih. – V *Enciklopediji slovenskega jezika (ESJ)*, str. 171, je obravnavana vrsta prislovov prikazana v okviru iztočnice **ozirni prislov**: Prislov ozira, npr. *moralno* (*neoporečen*), *vedenjsko* (*moten*), *po lepoti/glede na lepoto/kar se tiče lepote* (*prva*). Na str. 362 pri iztočnici **vzročnostni prislov** ni primerov za ozirni prislov (kot primere vzročnostnih prislovov avtor navaja

od skupin vrstnih prislovov imajo ozirni prislovi vse značilnosti svoje kategorije: ne morejo izražati večje ali manjše intenzivnosti stopnje dejanja; skupaj z glagolskim jedrom sestavljajo t. i. polavtomatizirane besedne zveze (sintagme), to je zveze, ki praviloma po govornem dejanju ne razpadejo.⁵ Zvezo glagola z vrstnim prislovom je načeloma mogoče pretvoriti v samostalniško s pravim vrstnim pridevnikom.⁶

2 Upošteva sodobna leksikološka dognanja, je pri obravnavi ozirnih prislovov v sinonimnem slovarju treba rešiti vrsto slovaropisnih vprašanj, izhajajoč iz prikaza te problematike v obstoječih slovaropisnih priročnikih, predvsem v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)* in *Slovenskem pravopisu (SP)* 2001. V sestavku bomo skušali z nekaj primeri ponazoriti reševanje vprašanj, ki zadevajo sestavo sinonimnega niza danih prislovnih dominant in oblikovanje tipa pomenskega opisa, ustreznega obravnavani vrsti prislovov. Ob tem je opozorjeno na lastnosti, ki določajo ozirne prislove kot skupino vrstnih prislovov, in na jezikovna sredstva, s katerimi je mogoče dokazovati vrstnost prislovov sploh.

2.1 Obravnava prislovne problematike v sinonimnem slovarju razlagalnega tipa⁷ ima nujno izhodišče v slovarskem prikazu te problematike v edinem obstoječem razlagalnem slovarju slovenskega jezika, *SSKJ*. Tako kot izpridevniški prislovi sploh, so tudi izpeljani vrstni prislovi v *SSKJ* prikazani le kot podiztočnica pri pridevniku, brez samostojnega pomenskorazlagalnega opisa. Večinoma podstavni vrstni pridevnik ni samostojna iztočnica, tako da je tudi vrstni prislov obravnavan v okviru slovarskega sestavka lastnostnega pridevnika. Npr. ozirni prislov **moralno**, besedotvorno sicer izpeljan iz vrstnega pridevnika **moralni**, je naveden kot podiztočnica v okviru sestavka, ki ga uvaja iztočnična oblika **moralen**.⁸

Slovar navaja samo širšo pomensko uvrstitev, izpeljani prislovi praviloma niso samostojno pomensko razčlenjeni: Tako prislovni obliki **moralno** sledi besednovrstna oznaka prisl. s ponazorili *to ga je moralno dvignilo; on vrednoti odnose, stvari predvsem moralno; biti moralno odgovoren*. Glede na to, da *SSKJ* izpeljanega prislova pomensko ne razlaga, je uporabniku prepuščeno, da sam poišče povezavo z ustreznim pomenom podstavnega pridevnika.

lekseme: *zakaj, zato, čemu, hote, namenoma, hotoma, nehote, nepredvidoma, nenadoma*. – Pri iztočnici **vzročnost 2** pa sledi navedba, da v širšem smislu vzročnost zajema tudi namernost, dopustnost in pogojnost ter ozirnost. – Prim. *SLP*, str. 36, 37, tudi op. 38.

⁵ *SLP*, str. 75, 77.

⁶ *SLP*, str. 37.

⁷ Prim. *Slovar sinonimov slovenskega jezika (SSSJ), Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitvijo*, 2003, Uvod, str. 9. Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC.

⁸ V slovarskem sestavku pri **moralen** so v *SSKJ*, v skladu z njegovo zasnovjo, zgledi za lastnostni in vrstni pridevnik, navedeni v okviru istega pomenskega razdelka, razmejeni le s poševno črtico. Pri iztočnici **moralichen** je z zgledi potrjena samo raba vrstnega pridevnika (*moralichen področje, stališče / to žali moralichen čut*), čeprav je v besedilih (npr. pri Cankarju) izkazana tudi raba lastnostnega pridevnika. Prim. izpise v korpusu Nova beseda.

SSKJ kot izhodiščni gradivski vir pri ugotavljanju sinonimnih razmerij slovenskega jezika omogoča torej pri obdelavi ozirnih prislovov samo posredno vpogled v ta razmerja. Glede na neuravnotežen prikaz prislovov v slovarjih v primerjavi z drugimi besednimi vrstami⁹ je treba predvideti možnost, da tudi razmeroma pogosto rabljenih prislovnih leksemov *SSKJ* ne navaja ali ne navaja potrditve rabe ozirnih prislovov z zgledom.¹⁰

2.2 V slovarskem delu *SP* 2001 so ozirni prislovi – tako kot prislovi sploh – načeloma samostojne iztočnice z besednovrstno oznako ozirn. prisl. in ponazorilom, niso pa posebej pomensko obdelani. Npr.: **moralno** ozirn. prisl. ... *moralno vrednotiti; moralno odgovoren*.

Ozirne prislovne zveze¹¹ so v *SP* 2001 obravnavane neenotno: a) kot samostojne iztočnice z besednovrstno oznako ozirn. prisl. zv. (**de facto, de iure, glede na**); b) kot podiztočnice pri nepredložnem (predmetnopomenskem) členu zveze, samostalniku ali prislovu, z besednovrstno oznako (npr. zveza **na zunaj** je v podiztočnični obliki navedena pri iztočnici **zunaj**¹; tako še zvezi **po mojem** in **po tvojem**, ki sta obravnavani kot podiztočnici pri ustreznem svojilnem zaimku); c) samo potrjene z zgledom, brez besednovrstne oznake (npr. zveza **po značaju** je navedena v zgledu v slovarskem sestavku pri iztočnici **značaj**: *po značaju dober človek*). Prepoznavanje in stilno opredeljevanje prislovno leksikaliziranih predložnih zvez tipa *po značaju* – *značajsko* zato predstavlja posebno vprašanje, ki ga bo treba reševati pri obravnavi ozirnih prislovov v *Slovarju sinonimov*.

Kljub obsežnejšemu navajanju prislovov v *SP* v primerjavi s *SSKJ* je za potrebe *Slovarja sinonimov* obravnava ozirnih prislovov v *SP* potrebna dopolnitev in popravkov, tako obsegovno kot vsebinsko.¹²

2.3 Gradivo v korpusu Nova beseda kaže, da je prislovov v besedilih razme-

⁹ Izpeljane prislove slovarji pogosto obravnavajo v okviru osnovnega leksema oz. se sklicujejo nanj celo v primerih samostojnega iztočničenja (prim. *Synonymický slovník slovenčiny*, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2000, npr. iztočnica *nerovno*, str. 337). Sam podatek o tvorjenosti prislova v sinonimnem slovarju, brez navedbe ustreznega sinonimnega niza, je lahko zavajajoč. O neustreznosti takega sklicevanja, ponazorjeni s primerom iz angleškega govornega področja, gl. Sidney I. Landau, *Dictionaries, The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge 1991, str. 78–79.

¹⁰ *SSKJ* npr. ne navaja (kot prislovne podiztočnice pri osnovnem pridevniku) ozirnih prislovov: *besedilno* (čeprav navaja prislov *tekstualno*), *gledališko* (*SSKJ* navaja *teatrsko*), *jezikoslovno, lingvistično; poljedelsko, agrarno; gospodarstveno; melodično* (čeprav je ta ozirni prislov v *SSKJ* sestavni del slovarskih razlag); v *SSKJ* ni potrditve (ponazarjalnega zgleda) za ozirni prislov pri prislovni podiztočnici *zgodovinsko* ipd. – Prim. op. 3.

¹¹ Oznaka *ozirna prislovna zveza* (okrajšano *ozirn. prisl. zv.*) se v *SP* 2001 pojavlja ob zvezah *de facto, de iure, glede na* (vse tri zveze so samostojne iztočnice), *po mojem* (podiztočnica pri zaimku *moj*), *po tvojem* (podiztočnica pri *tvoj*), *na zunaj* (podiztočnica pri *zunaj*¹).

¹² *SP* npr. obravnava prislov **bivanjsko** le kot načinovni prislov, kljub rešitvi pri **eksistenčno** (ozirn. prisl. s priporočeno sopomenko *bivanjsko* in zgledom: *eksistenčno ogrožen človek*), ne navaja iztočnic **gledališko** (čeprav je ta priporočena sopomenka pri **teatr-**

roma veliko, tako da bo kljub ožjemu merilu za sprejem v *Slovar sinonimov* (udeleženosť v sinonimnih nizih) treba zelo dopolnjevati izkazanost ozirnih prislovov v obstoječih slovarskih priročnikih. Vendar uporabo gradiva iz korpusa za potrebe *Slovarja sinonimov* otežuje neklasificiranost leksikalnega gradiva.¹³ Kaže se potreba po dopolnjevanju obstoječih gradivskih virov z zvrstno uravnoveženimi sodobnimi besedili, kar bi omogočilo čim bolj celovito predstavitev obravnavane problematike v *Slovarju sinonimov*.

3 Celovito zajetje sinonimije slovenskega jezika v *Slovarju sinonimov* zahteva obravnavo (ozirnih) prislovov, enakovredno drugim besednim vrstam.¹⁴ Nastajajoči sinonimni slovar mora tako odgovoriti na številna vprašanja, od ustrezne vrstne opredelitve prislovov (ob odsotnosti določenih prislovnih leksemov ali njihovih pomenov v obstoječih slovarskih priročnikih ali ob neenotni opredelitvi istovrstnih leksemov), do vprašanja leksikaliziranosti predpostavljenih pomenov kakega leksema, oblikovanja prislovni kategorialnosti ustreznih pomenskih opisov, izbire prepričljivih ponazoril, opredeljevanja glede zvrstno-stilnih oznak posameznih leksemov ipd. V sestavku se bomo omejili na nekatera vprašanja, odločilna za sestavo sinonimnega niza ter oblikovanje kategoriji ozirnih prislovov ustreznih razlag kot slovaropisnih ubeseditvev slovarskega pomena, ki povezujejo vse člene sinonimnega niza.

3.1 Eno od nalog nastajajočega *Slovarja sinonimov* predstavlja torej že samo registriranje ozirnih prislovov, tako odbiranje razmeroma rabljenih, a slovarsko še ne registriranih prislovov ali prislovnih pomenov, od le potencialno možnih, kot tudi razmejevanje posameznih prislovnih kategorij med seboj, v konkretnem primeru predvsem ozirnih (vrstnih) prislovov in načinovnih, primerjalnih (lastnostnih), glede na (večkrat neenotne) rešitve v obstoječih slovarskih priročnikih.¹⁵ Poleg že ugotovlje-

sko), **govorniško** (ni prislovne iztočnice, navaja pa iztočnico **retorično** (ozirn. prisl.) s priporočeno sopomenko *govorniško*) itd.

¹³ Iskanje potrdil rabe v korpusu, ki ni prilagojen slovaropisnim potrebam, je lahko zelo zamudno in malo učinkovito. Npr. za pojavnico **narodno** je 1746 zadetkov, od tega le 2 primera prislovne rabe, pri **nacionalno** 4206 zadetkov, pri tem nekoliko več prislovov, ki pa jih je treba ročno ločiti od ostalih primerov. Pojavnice **dramsko**, **dramatsko**, **dramatično** nastopajo v korpusu v premalo povednih zgledih, izkazujejo v več primerih enkratno, napačno ali vsaj ohlapno rabo.

¹⁴ Prim. M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik, J. Snoj: Prislovi v sinonimnem slovarju, *Jis* 50 (2005), št. 2, 25.

¹⁵ Pri razmejevanju načinovnih (lastnostnih) in ozirnih (vrstnih) prislovov je v *SP* več nedoslednosti. Npr. prislovna iztočnica **kakovostno** je v *SP* 2001 obravnavana samo kot ozirni prislov. Odsotnost načinovnega pomena je treba razumeti kot pomanjkljivost, glede na to, da sodi med jedrno besedišče. (Prim. zastopanost načinovnega prislova **kakovostno** v Novi besedi.) Da gre za izpust, potrjuje navedba tega prislova v slovarskem sestavku **kvalitetno** (načinovni prislov), v okviru katerega sta prislova *dobro*, *kakovostno* priporočeni sopomenki za prevzeto besedo. – Kot napako je treba obravnavati tudi rešitev v *SP* pri iztočnici **fizično**, besednovrstno označeno samo kot načinovni prislov, neusklajeno z rešitvijo pri **telesno**, z oznako ozirn. prisl. (*fizično prizadet človek* – *telesno prizadet človek*).

nih značilnosti kategorije ozirnih prislovov bomo skušali nakazati še nekatere druge. Posebno vprašanje predstavlja prepoznavanje stalnih besednih zvez (večbesednih slovarskih enot) tipa *narodno zaveden*, posebej tudi leksikaliziranih predložnih zvez. Celotni sklop teh vprašanj zadeva sestavo sinonimnega niza, v okviru tega določitev nosilca niza, dominante.¹⁶

Doslej najpopolnejši prikaz obravnavane vrste prislovov podaja *SP 2001*. Prislovi z oznako ozirni prislov v *SP* se glede na izpolnjevanje meril za prikaz v *Slovarju sinonimov* uvrščajo v več skupin. Del ozirnih prislovov, registriranih v *SP 2001*, ni sprejet v *Slovar sinonimov*, glede na to, da se ne uvršča v noben sinonimni niz: *faktografsko, fenomenološko, fiziološko, geotropično* itd.

Večji del prislovov, označenih v *SP* kot ozirni prislovi, se pojavlja tudi v *Slovarju sinonimov*, bodisi kot dominantna iztočnica z lastnim nizom bodisi kot člen sinonimnega niza določene prislovne dominante: *besedilno, cenovno, eksistenčno, geometrijsko, slovnično* itd. Pri tem iztočnična samostojnost (v primerjavi z nesprejetimi iztočnicami) v *SP* ni odločujoča pri določanju nosilca niza, dominante. Npr. iztočnično samostojni leksem v *SP* **eksistenčno** (z oznako ozirni prislov) je člen sinonimnega niza pri dominantni **bivanjsko** v *Slovarju sinonimov*, ki v *SP 2001* ni obravnavana kot ozirni prislov.¹⁷

Vrsta prislovov, neregistriranih v *SP* kot ozirni prislov, izpolnjuje pogoje za sprejem v *Slovar sinonimov*, npr. *bivanjsko, censko, gramatikalno, kvalitetno, materialno, odrsko* itd. Ozirni prislov **bivanjsko** je v *Slovarju sinonimov* nosilec sinonimnega niza (dominantna iztočnica), **censko**¹⁸ je člen niza pri dominantni **cenovno** (*cenovno dosegljiv avtomobil*), **gramatikalno** je člen pri dominantni **slovnično** ipd.¹⁹

Glede na to, da je merilo za upoštevanje leksemov v slovarju izkazanost v sinonimnih razmerjih v gradivu, je v posameznih primerih, izhajajoč iz dostopnih gradivskih virov, težavna razmejitev med samo slovarsko neregistriranimi prislovi in besedilno neuresničenimi, le potencialno možnimi, predvidljivo izpeljanimi ozirnimi prislovi (npr. *gospodarstveno, gramatično, tekstno, značajno*). Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da o pogostosti določene slovarske enote večinoma odločajo zunajjezikovne okoliščine. Iskanje odgovora na vprašanje, v kolikšnem obsegu navajati potencialno možne, pa v gradivu (še) ne potrjene prislovne pomene, je ena od razmeroma zahtevnih nalog *Slovarja sinonimov*, ki mora pri tem izpolnjevati zahtevo po čim večji objektivnosti pri upoštevanju izbirnih meril.

¹⁶ Gl. opredelitev dominante v: *Slovar sinonimov slovenskega jezika, Splošna določila ...*, str. 15.

¹⁷ *SP* obravnava **bivanjsko** kot načinovni prislov, brez ponazarjalnega zgleda, **eksistenčno** pa kot ozirni prislov s priporočeno sopomenko **bivanjsko** (eksistenčno ogrožen človek *bivanjsko*). *SSKJ* ne navaja ozirnega prislova **bivanjsko** (navaja pa **eksistenčno**). V besedilih so razmeroma številne potrditve rabe ozirnega prislova **bivanjsko**. Prim. besedilni korpus Nova beseda.

¹⁸ *SSKJ* ne navaja prislovov **cenovno in censko**, v *SP* je registriran samo **cenovno**. Nova beseda navaja 226 pojavnic **censko**, od tega vsaj 10 primerov rabe ozirnega prislova.

¹⁹ Ne *SSKJ* ne *SP 2001* nista registrirala prislova **gramatikalno** (tudi ne potencialnega prislova **gramatično**), kljub potrditvi v besedilih. (Prim. besedilni korpus Nova beseda.)

V gradivu, ki je na voljo, je v vrsti primerov težko ločiti zglede, v katerih nastopa dana dominantna kot ozirni prislov, od tistih, v katerih nastopa kot načinovni prislov. Nasploh je veljavna ugotovitev, da potrebuje prislov precej sobesedila in je njegovo razumevanje vezano na konkretne okoliščine. Npr. v zgledu *zgodovinsko pomemben dokument* je *zgodovinsko* mogoče razumeti tudi kot merni prislov (v pomenu 'zelo'), šele širše sobesedilo *kulturno in zgodovinsko pomemben dokument* potrjuje njegovo ozirnost; zglede *dramsko dovršen dialog* je dvoumen (**dramsko** je v tem primeru lahko tudi primerjalni prislov); pomenska analiza prislovov **moralistično** in **moralno** (poleg drugih odločevalnih jezikovnih sredstev) v zgledih *moralistično presojati*: *moralno vrednotiti* pokaže, da gre v prvem primeru za lastnostni prislov, v drugem za vrstni prislov ozira.²⁰

Vprašanje razmejevanja posameznih prislovnih kategorij, ločevanja ozirnih (vrstnih) prislovov od načinovnih, primerjalnih (lastnostnih) zahteva ločevanje med vrstnim in lastnostnim sploh. Pri ozirnih (vrstnih) prislovih gre za identifikacijo dejanja, stanja, lastnosti, pri lastnostnih pa za lastnostno določitev. Pri tem je mogoče ugotoviti analogijo med vrstnimi pridevniki in vrstnimi prislovi. Med že omenjenimi značilnostmi vrstnih prislovov je mogoče izpostaviti pomen vprašalnice. Vprašalnico *glede česa* oziroma *glede na kaj* je treba v nekaterih primerih nadomestiti z vprašalnicami *v katerem pogledu*, *s katerega stališča*. Npr. po prislovu **materialno**²¹ v zgledu *materialno močna družba* se je mogoče vprašati *v katerem pogledu močna družba?*, po prislovu **moralno** v besedni zvezi *moralno vrednotiti* se sprašujemo po stališču, s katerega se kaj vrednoti, ipd.

Ozirnost prislova **materialno** v zgledu *materialno močna družba* je mogoče dokazovati z že omenjenimi sredstvi preverjanja, npr. z nemogućnostjo druženja s prislovom stopnje (**zelo materialno*) in z nemogućnostjo stopnjevanja (**bolj materialno*). Opozorjeno je bilo tudi že na možnost pretvorbe ozirne (vrstne) prislovne zveze v samostalniško zvezo s pravim vrstnim pridevnikom, npr. *jezikoslovno izobražen* – *jezikoslovna izobrazba*, *strokovno pregledati* – *strokovni pregled*.

Pogosto so možne pretvorbe v ustrezno predložno prislovno zvezo. Npr. ozirni prislov **kakovostno** v zgledu *kakovostno ustrezati* lahko nadomestimo z zvezo predloga (*po*, *glede*) in podstavnega samostalnika v ustreznem sklonu (*po kakovosti ustrezati*, *glede kakovosti ustrezati*). Za razliko od lastnostnih prislovov (npr. **kakovostno** v zgledu *kakovostno izdelati*), ki imajo načeloma protipomensko možnost (tipa *nekovostno izdelati*), ozirni prislovi te možnosti nimajo (**nekovostno ustrezati*).

V besedilih se ob ozirnih prislovih lahko pojavljajo izvzemalni členki, npr.

²⁰ V *SP* imata oba prislova oznako ozirn. prisl. Prislovu **moralistično** (ki je izpeljan iz lastnostnega pridevnika **moralističen**) bi ustrezala razlaga 'izraža zahtevo po strogem upoštevanju moralnih načel', prislovu **moralno** (izpeljanem iz vrstnega pridevnika **moralni**) pa razlaga 'izraža, da je kaj določeno glede na moralna načela' ali 'izraža, da je kaj določeno z moralnega stališča'.

²¹ V *SP* je **materialno** besednovrstno označen kot načinovni prislov in ponazorjen z zgledi: materialno podpirati nečaka *gmotno*, *denarno*; materialno močna družba *gmotno*; biti materialno preskrbljen *denarno*. Iztočnica **gmotno** pa je obravnavana kot ozirni prislov (*gmotno si opomoči*).

le materialno močen, ne pa tudi duhovno. Vrstni značaj prislova **materialno** potrjuje tudi možnost hkratne lastnostne, časovne ipd. določitve sintagmatskega jedra, npr. *materialno že dalj časa močna družba*. Vrstnemu prislovu kot določilu sintagmatskega jedra se lahko pridružuje več istovrstnih (ozirnih) prislovov: **jezikoslovno**, *glasbeno*, *likovno* (izobražen); **materialno**, *duhovno*, *finančno* (močen).

Poleg navedenih jezikovnih sredstev naj opozorimo še na značilnost vrstnih prislovov, ki jo predstavlja omejenost kroga možnih odnosnic oz. omejenost nabora leksemov, ob katerih se lahko razvrščajo. Npr. ob prislovu **gospodarsko** se v vlogi sintagmatskih jeder²² razvrščajo leksemi kot *napredovati*, *nazadovati*, *prosperirati*, *rasti*, *se razvijati* ipd.

Glede na tvorjenost ozirnega prislova se predpostavlja možnost vzporednosti sinonimnih nizov pri podstavnem pridevniku in besedotvorno izpeljanem prislovu. Predpostavljena možnost ima sicer teoretično vrednost, zahteva pa preverjanje potrditev rabe v besedilih in upoštevanje le preverjeno dovolj pogostih. Pri presoji pomenskosti in sinonimije izpeljanih prislovov je treba, ob upoštevanju pomenskosti in sinonimije podstavnih besed, obravnavati prislov povsem samostojno. Besedilno gradivo v številnih primerih potrjuje prekrivnost sinonimije podstavnih pridevnikov in iz njih besedotvorno izpeljanih prislovov, vendar ta ni avtomatično veljavna. Tako je prekrivnost sinonimov besedilno potrjena npr. pri ozirnem prislovu **moralno** (**etično**, **moralično**, **nravno**, **npravstveno**) in vrstnem pridevniku **moralni** (**etični**, **moralični**, **nravni**, **npravstveni**),²³ samo potencialno pa npr. pri vrstnem pridevniku **gospodarstveni** in prislovu **gospodarstveno**.²⁴

3.2 Kot je bilo že uvodoma povedano, obstoječi slovarji pri obravnavi izpridevniških prislovov ne podajajo samostojnih pomenskih opisov, ampak se praviloma slicujejo na pridevniško pomenskost. Uravnotežen prikaz vseh leksikalnih enot v razlagalnem sinonimnem slovarju zahteva tudi pri obravnavi ozirnih prislovov ustrezno slovaropisno ubeseditev slovarskega pomena, ki povezuje vse člene sinonimnega niza, brez sklicevanja na pridevniško pomenskost.²⁵ Poenoten opis prislovnih pomenov je nujen v sinonimnem slovarju pri preverjanju pomenske enakosti oz. podobnosti ter zamenljivosti v besedilu.

Glede na tvorjenost ozirnega prislova se postavlja vprašanje o primernosti tipa razlage, ki bi nakazoval povezavo prislovnega leksema s podstavnim (pridevniškim) leksemom namesto neposrednega definicijskega opisa.²⁶ Tako povezavo bi

²² O vlogi sintagmatskega jedra pri prislovih kot eksogenih leksemih gl. *SLP*, 53.

²³ Členi niza **moralično**, **nravno**, **npravstveno** so zvrstno-stilno označeni.

²⁴ *SSKJ* ne navaja prislova **gospodarstveno**, tudi v Novi besedi ni potrditve zanj.

²⁵ Da takšno sklicevanje ni ustrezno, dokazuje neprekrivnost pridevniških in prislovnih nizov v sinonimnih slovarjih, katerih zasnova predvideva samostojno obravnavo tvorjenk in s tem formalno slovaropisno osamosvojitve prislovov, npr. pri iztočnici **rapide** in podiztočnici **rapidement** v: Émile Genouvrier, Claude Désirat, Tristan Hordé, *Dictionnaire des synonymes*, Larousse, Pariz 2001, str. 574, ali pri iztočnicah **rapido**, **rapidamente** v: Giuseppe Pittàno, *Sinonimi e contrari*, Zanichelli, Bologna 1992, str. 614.

²⁶ Prim. M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik, J. Snoj: Prislovi v sinonimnem slovarju, *Jis* 50 (2005), št. 2, str. 33.

slovar lahko nakazoval z nadomestno razlago tipa 'prislov iz ...' Npr.: **duševno** ,prislov iz duševni' *duševno nerazvit otrok*; **kompozicijsko** ,prislov iz kompozicijski' *kompozicijsko dovršena slika*.

Taka formalna ubeseditev povezave prislova s podstavnim pridevnikom se izkaže kot manj primerna glede na to, da je o izpeljevanju ozirnega prislova iz pridevnika mogoče govoriti le v ozkem besedotvornem smislu. Pomensko je prislov izpeljan iz samostalnika, zato mora pomenska razlaga vsebovati oziroma ubesediti to povezavo s pomensko ustreznim samostalnikom, npr **duševno** ,izraža, da je kaj določeno glede na duševnost'.²⁷

Neposredno pomensko pojasnjevanje ozirnih prislovov otežuje omejenost izbora odnosnic, saj bi pri natančnejšem določanju teh prislovnih pomenov lahko prišlo do prevelike pomenske zožitve. Pogosto je ugotavljanje, na katero od pomenskih prvin podstavnega pridevnika oz. samostalnika se prislov nanaša, težavno. V razlagi prislovne dominante se izpostavi tista pomenska prvina podstavnega leksema, ki je za prislovni pomen relevantna. Pri ubesedovanju povezave, kot jo vzpostavlja ozirni prislov s samostalnikom v podstavi, se mora navedba samostalnika prilagajati dejanskemu pomenu prislova, kar vključuje npr. navedbo večbesedne zveze, dodatnega usmerjevalnega leksema pri večpomenskih samostalnikih ipd. Npr.: **kompozicijsko** ,izraža, da je kaj določeno glede na kompozicijo, zgradbo'. Prislov **gledališko** v zgledu *gledališko uspela predstava* opredeljuje sintagmatsko jedro (stanjski pridevnik *uspel*) glede na na igro, sceno, režijo, kar bi bilo mogoče povzeti v razlagi 'izraža, da je kaj določeno glede na učinkovitost gledališkega uprizarjanja'.²⁸

Čeprav sam značaj ozirnosti načeloma narekuje pomensko ohlapne razlage, je mogoče v nekaterih primerih natančneje ubesediti, za kateri ozir gre. Npr. pri ozirnem prislovu **narodno** (npr. v zgledu *narodno zelo ozaveščen*) je ohlapno povezavo ,glede naroda' primerneje nadomestiti v razlagi z natančnejšo ,glede pripadnosti narodu'. Tako natančnejšo ubeseditev povezave med prislovom in podstavno besedo narekuje večja aktualnost določenega ozira pri pomenu dane podstavne besede.²⁹

Slovaropisno ustrezna pomenska razlaga ozirnega prislova mora torej izpolnjevati dve temeljni zahtevi, zahtevo po upoštevanju prislovne kategorialnosti in

²⁷ V slovarski razlagi ozirnih prislovov bi bilo mogoče dati prednost izpridevniškemu samostalniku (posamostaljenemu pridevniku), s čimer bi se ohranila razvidnost ozirnosti, vendar zaradi abstraktnosti to ni sprejemljivo: **dramsko** 'v zvezi z dramskim'. – Kategorialno neustrezna bi bila razlaga tipa 'glede na ...', 's stališča ...', npr. **metodološko** 'glede na metodologijo, metode', **moralno** 's stališča morale' ipd. – Možnost zelo ohlapne ubeseditve povezave prislova s pomenom podstavnega samostalnika bi v slovarju omogočala sama navedba podstavnega samostalnika: **dramsko** 'drama'.

²⁸ *SSKJ* ne navaja prislova (podiztočnice pri podstavnem pridevniku) **gledališko**, *SP* ga obravnava le kot ozirni prislov. Gradivo potrjuje tudi primerjalni pomen, npr. v zgledu *Film deluje preveč gledališko*.

²⁹ V nekaterih primerih je težavna razmejitev med polavtomatiziranimi sintagmami, kakršne praviloma predstavljajo besedne zveze vrstnih prislovov in njihovih odnosnic, in frazemi tipa *narodno zaveden*, *spolno hladen* ipd. Da gre v slednjih primerih za frazeme, je mogoče dokazovati (tudi) z enobesednimi sinonimi (*naroden*, *frigiden*).

zahtevo po ubesedenju povezave ozirnega prislova s pomensko ustreznim samostalnikom v podstavi.

4 Sklep

Pri obravnavi problematike ozirnih prislovov v *Slovarju sinonimov slovenskega jezika* se kaže potreba po razmeroma obsežnem prikazu sinonimije teh prislovov glede na zastopanost te kategorije v sodobnih besedilih. Pri odločanju o sestavi sinonimnih nizov prislovnih dominant je bistvena razmejitev med vrstnimi (ozirnimi) in lastnostnimi (načinovnimi, primerjalnimi) prislovi, ki jo omogočajo doslej ugotovljena jezikovna sredstva.

Kategorija ozirnih prislovov je načeloma težje določljiva zaradi raznolikosti pomenskih prvin podstavnih besed, s katerimi se tak prislov lahko povezuje, dodatno oviro pri njihovem določanju za potrebe sinonimnega slovarja predstavlja pomanjkljivo gradivo in pomanjkljiva obdelava teh prislovov v dosedanjih priročnikih. Celovit prikaz sinonimije ozirnih prislovov v okviru obravnave prislovne problematike, usklajene z obravnavo vseh besednih vrst, je ena od razmeroma zahtevnih nalog nastajajočega *Slovarja sinonimov*.

Viri in literatura

Korpus Nova beseda, <[Http://bos.zrc-sazu.si/s-beseda.html](http://bos.zrc-sazu.si/s-beseda.html)>.

Slovar sinonimov slovenskega jezika, Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitevijo, 2003, Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, Elektronska izdaja v. 1.0, 1998, Ljubljana, DZS.

Slovenski pravopis, 2001, Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU.

Toporišič, Jože, 1982, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Maribor, Založba Obzorja.

Toporišič, Jože, 1967, *Slovenski knjižni jezik 3*, Maribor, Založba Obzorja.

Vidovič Muha, Ada, 2000, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave Filozofske fakultete).

Zorman, Marina, 2000, *O sinonimiji*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.

Adverbs of Regard in the Dictionary of Slovene Synonyms

Summary

Adverbs of regard represent a relatively large segment among the definite adverbs, determining the verb in relation with a constituent feature of the noun from which they are derived. These adverbs are derived from denominal adjectives and determine the core syntagmatic unit (the verb, the adjective, the adverb, the predicative) in terms of the action, the state, the typical feature.

In accordance with the principles of modern lexicology a number of lexicographic issues will have to be dealt with during the compilation of Slovar sinonimov slovenskega jezika, together with reconsidering solutions in existing lexicographic reference works such as Slovar slovenskega knjižnega jezika and Slovenski pravopis 2001.

With selected examples the author provides the solutions in the determination of synonym strings for given adverbial dominants and the formation of a typified semantic description, corresponding to the discussed type of adverbs. The author also draws attention to features which determine the adverbs of regard as members of the class of definite adverbs and discusses the linguistic means by which it is possible to prove that definite adverbs actually exist.

Zvonka Praznik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg
2, 1000 Ljubljana
E-pošta: zpraznik@zrc-sazu.si